

» Pripravila: Dr. Simona Kostanjšek Brglez, ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta

KULTURNA DEDIŠČINA

UMETNOST
ZA
TURIZEM

Prispevek je nastal v okviru projekta Umetnost za turizem. Umetnostnozgodovinske vsebine kot podlaga razvoju trajnostnega turizma Vzhodne Slovenije, ki ga sofinancirata Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport RS in Evropski sklad za regionalni razvoj, ter v okviru raziskovalnega programa Slovenska umetnostna identiteta v evropskem okviru (P6-0061), ki ga iz državnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS.

Cerkev sv. Križa v Zgornjih Poljčanah do ustanovitve župnije leta 1760

V središču naselja Zgornje Poljčane stoji na obzidanem opuščnem pokopališču cerkev sv. Križa, nekdanj posvečena Materi Božji.

Sprva je bila podružnica laporske cerkve in je do leta 1251 sodila v konjiško pražupnijo. Ko je patriarh Bertold leta 1245 bližnjemu studeniškemu samostanu podelil slivniško župnijo, so se cerkve nenadoma pripadle različnim župnijam, kar studeniškemu samostanu ni ustrezalo. Prav zaradi tega je v drugi polovici leta 1251 sledila zamenjava nekaterih cerkva. Patriarh Bertold je cerkvi v Poljčanah in Laporju dodelil Studenicam oziroma slivniški župniji, konjiška pražupnija pa je v zameno dobila cerkvi na Tinju in pri sv. Venčeslu (Zgornja Ložnica).

Kdaj je nastala?

Proti severu orientirano cerkev sestavljajo v tlorisu pravokotna ladja in k njej prizidani majhni kapelici ter nekoliko ožji pravokoten prezbiterij. Kot ostalina stare cerkve je pred prezbiterijem na vzhodu tristrano zaključena kapela z nekdanjo zakristijo ob severni steni, na zahodu pa kapela, ki je ostanek romanske ladje. K njej sta prizidana kvadratni zvonik na zahodu in pravokotna zakristija na severu.

Cerkev je nastala vsaj v drugi polovici 12. stoletja, že pred letom 1251 je bila sedež duhov-

nije. Ustanovil jo je nek Irinc. V cerkvi je ohranjen rimski votivni **Mitrov žrtvenik**, ki ima napis tudi na hrbtni strani. Na posvetilnem napisu sta navedena *Lucius Annius Verus*, ki mu je bila zaobljuba božanstvu namenjena, in *Lucius Annius Senecinus*, ki je dal izklesati žrtvenik. Oba sta na tem območju živel v prvi polovici 3. stoletja. V visokem srednjem veku so kamen na hrbtni strani uporabili za ležečo napisno ploščo, v katero je vklesan napis *FVNDATVR VIVS ECLESIE IRINC BONE MEMORIE*. Na podlagi oblike črk je mogoče nastanek tega napisu s precejšnjo verjetnostjo datirati v drugo polovico 12. stoletja, kar pomeni, da je **najstarejši ohranjeni epigrafski spomenik na Slovenskem**. Morda je omenjeni ustanovitelj cerkve Irinc istoveten z Iringom iz nasledstva rodu Heme Brežiško-Selške, ki se v neki listini omenja leta 1157.

Romansko cerkev dozidajo in gotizirajo

Od prvotne romanske cerkve je ohranjen zahodni del stare ladje med gotskim zvonikom in novo prečno cerkvijo. V južni steni stare cerkve je ohranjeno romansko

Sv. Križ – kamen z napisom o Iringu

okno. Ta cerkev je bila dolga dobrih pet metrov in je imela najverjetneje raven lesen strop.

V poznem srednjem veku so cerkev gotizirali. Na zahodu so k pročelju romanske cerkve prizidali masiven zvonik in verjetno sočasno, na mestu romanskega oltarnega prostora, katerega oblika ni znana, prizidali tudi tristrano zaključeno prezbiterij z zakristijo ob severni steni.

Cerkev, ki je bila dolgo laporska podružnica, se še leta 1429 v neki listini Janeza Grasla omenja kot »die Kirche unserer Fraun«, to je cerkev Matere Božje. Pozneje – ni znano, kdaj – so cerkev posvetili sv. Križu.

O Graslovi ustanovi

Leta 1430 je bila v cerkvi ustanovljena tako imenovana Graslova ustanova. Plemiški rod Graslov, ki je živel v Poljčanah v 14. in 15. stoletju, je

imel dvor v fevdu od celjskih grofov. Prav Ulrik II. grof Celjski pa je dal leta 1438 tako imenovani Graslov stolp v Poljčanah podreti, da se ne bi v njem utaborile čete njegovega sovražnika Friderika Habsburškega.

Graslova ustanova je bila vezana na oltar sv. Katarine. Ustanovil jo je krški škof Ernest Auer, čigar brat Tomaž je zaradi nejevolje glede mej med svojimi posestmi in posestmi Graslov dal Rudolfa Grasla vreči v vitanjsko ječo, kjer je umrl. Leta 1430 je po razsodbi Hermana II. grofa Celjskega škof Ernest izdal ustanovno pismo za dve večni maši za Rudolfa Grasla v Poljčanah. Škof je kot dolžnosti te ustanove med drugim navedel, da mora duhovnik, ki bo prejemal dajatve, vsako nedeljo in vsak torek opraviti mašo za Rudolfa Grasla, ob nedeljah pa javno moliti za ustanovitelja, škofa Ernesta ter vse njegove prednike in naslednike.

Obisk škofa

Maja 1487 je v imenu oglejskega patriarha cerkev obiskal škof Peter. Spremljal ga je Paolo Santonino, ki je v svojih popotnih zapiskih navedel, da je škof s spravnim obredom posvetil cerkev, ki so jo oskrnili Turki, ter oltarja sv. Križa in sv. Marije, ki so ju Turki prav tako poškodovali.

V cerkev pride baročni slog

Kot večina cerkva v 17. in 18. stoletju je bila tudi poljčanska barokizirana. V novi slog so predelali ladjo in prezbiterij, ki so ju povišali in na novo obokali, verjetno sočasno pa je bil povišan tudi zvonik. Najverjetneje v tem času je cerkev dobila tudi nove

Cerkev sv. Venčeslava, Zg. Ložnica, poslikava ladijskega oboka

oltarje.

Ko so na ozemlju slovenske Štajerske sredi 18. stoletja opravljali vizitacije goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa, je pooblaščen vizitator avgusta 1756 obiskal podružnično cerkev v Poljčanah. Cerkev je imela glavni oltar posvečen sv. Križu, oltar sv. Marije, oltar sv. Jurija, v kapeli oltarja, posvečena Angelu varuhu in Žalostni Materi Božji, na pokopališču pa je bila kapela z oltarjem sv. Luke.

Tristrano sklenjena vzhodna kapela (nekdanji prezbiterij) in ravno zaključena zahodna kapela (nekdanji zahodni del ladje) sta bila v baroku banjasto obokana. Oltarja sta del opreme stare cerkve in sta bila pred posvetitvijo nove cerkve prenovljena. V vzhodni kapeli je oltar Lurške

stare cerkve. Ob izgradnji nove cerkve so ju prenesli v majhni kapelici, prizidani k novi ladji. Od nekdanjega glavnega oltarja je ohranjen spodnji del nastavka in figure sv. Marije, sv. Magdalne in sv. Janeza Evangelista ter Križani. Oltar sv. Luke v zahodni kapelici ima prav tako ohranjen spodnji del nastavka, na katerega je postavljena atika, ki je sicer brez okrasja, vendar oblikovana enako kot atika na oltarju sv. Družine. Figure sv. Valentina, sv. Luke in sv. Antona Padovanskega so zmerno razgibane.

Dekret o ustanovitvi nove župnije

Dne 6. julija 1760 je goriški nadškof Karel Mihael grof Attems v Studenicah izdal in podpisal dekret o ustanovitvi nove župnije v Poljčanah in njene izločitve iz župnije Laporje. Od tedaj so Poljčane samostojna župnija.

Sv. Križ - pogled v stari prezbiterij

» Pripravil: Milan Sternad iz Makol, fotograf in strasten zbiratelj starih fotografij in razglednic domačega in okoliških krajev.

ZAKLADNICA
STARIH
FOTOGRAFIJ

Poročna fotografija iz stare domačije v Makolah, verjetno okrog leta 1910.

STARE
RAZGLEDNICE

Unter Pulsgau.
Spodnja Polsgava

Razglednica
Spodnje Polskave iz
leta 1910